

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

1 | 2013

Historie podkarpatských měst: Buštino | O Janu Hrbkovi, vládním komisaři Užhorodu | Věra Vacová vystavovala v DNM | Málo známý podkarpatský hrdina | Rusínský bál v Praze | Jak aktuálně probíhá finanční vyrovnání za nemovitosti | Karel Vaš, vrah z povolání

O historické paměti

Letos si nepřipomínáme velké výročí závěru osvobozenecých bojů druhé světové války, letopočet nekončí pětkou ani nulou. Ale také v „nekulatém“ roce je nač vzpomínat. Jedno velké výročí přece jen máme, uplynulo sedmdesát let od bitvy u Sokolova, kde na východní frontě poprvé osvědčili bojovou připravenost i statečnost čeští, slovenští a rusínští bojovníci. Na historických místech, u ukrajinské obce Sokolovo (dnes Sokolove) se konaly před několika týdny oslavy, jejichž součástí byla i rekonstrukce bitvy. Někteří účastníci novodobé „bitvy“ z Česka dokonce urazili část cesty pěšky, aby si připomněli skutečné bojovníky, kteří tehdy pochodovali na frontu stovky kilometrů.

Teprve po roce 1989 se mohlo naplno veřejně říct, že v tzv. Svobodových jednotkách bojovali v hojném počtu také Rusíni; významný historik Karel Richter o tom napsal knížku *Rusíni v boji za svobodu*, také další historici tuto skutečnost zmiňují. Řada rusínských příslušníků odboje dostala v uplynulých letech státní vyznamenání. V tomto čísle si připomínáme dvě osobnosti – účastníky bojů 2. světové války: Stěpana Vajdu a Michala Oleniče. O prvním napsal Karel Richter knížku a v autorském článku pro náš časopis uvádí úryvky ze své práce. Na květen připravujeme na téma rusínských bojovníků besedu s historiky Karlem Richterem a Petrem Hofmanem. Měla by na ní být řeč i o nevděku, či alespoň nevšímavosti, s nimiž se často setkává na současné Ukrajině památka hrdinů. Je to totiž stále palčivý a nedořešený problém.

AGÁTA PILÁTOVÁ

VALNÁ HROMADA

Výkonný výbor Společnosti přátel Podkarpatské Rusi zve všechny členy na valnou hromadu, která se uskuteční v sobotu 27. dubna od 10 hodin ve společenském sále Domu národnostních menšin v Praze 2, Vocelova 3.

Úvodem zazpívá skupina souboru Skejušan.

Program:

Zahájení – Volba komisí – Zpráva o činnosti Společnosti a hospodaření – revizní zpráva – zprávy z odboček - Přestávka na malé občerstvení – Diskuse – Volba nového výkonného výboru – usnesení. Na valné hromadě lze zaplatit členské příspěvky.

Foto Rudolf Stursa

Děti na polonince „Na verchu“

Za tankem číhala smrt

„Po chvíli vyšel z lesa. Už nepršelo. Ocitl se v údolí, poblíž bublala bystřina. Probouzela žízeň. Stěpan se vydal po zvuku. Brzy ji našel. Lačně nabíral ledovou vodu dlaněmi a pil. Vtom zaslechl tlukot koňských kopyt. Vztyčil se, rukou si otřel mokrá ústa a čekal. Na cestě, která vybíhala z olšin, se vynořila dvojice jezdců. Blížili se pomalým cvalem. Stěpan na dálku poznal zelené špičaté čepice se štítkem klopeným do čela. Buďovky. Znal je z fotografií v obrázkových časopisech. Jezdci náhle zarazili koně. Jeden ukázal rukou k Stěpanovi, něco vykřikl a hned oba vyrazili tryskem vpřed a rychlými, nacvičenými pohyby si přetahovali přes hlavy řemeny krátkých karabin. Rusové! Rudoarmějci! Bratři! Stěpan na ně radostně zamával. Jezdci se přihnali, jeden zleva, druhý zprava. Zaskubali uzdami, koně zatančili na zadních nohou, a stáli. „Stoj! Ruki vvěrch!“ zahoukal jezdec po Stěpanově pravé ruce. Oba na něj mířili puškami. Hleděli přísně, skoro nepřátelsky. Stěpanovi tuhla tvář...“

Tak začalo životní drama Stěpana Vajdy, rodáka z Dulova, studenta chustského gymnázia, který uprchl v létě roku 1940 z rodného Zakarpátí, obsazeného horthyovským Maďarskem, do Sovětského svazu. Bylo to v době, kdy Stalinův diktátorský režim zakládal bezpečnost státu na podezřívavosti a nedůvěře. Jako tisíce jeho krajanů, kteří stejně jako on hledali asyl v bratrské zemi, byl Vajda po přechodu hranice zadržen, týdny a měsíce vláčen ponurými věznicemi, zno-

vu a znovu vyslýchán pro podezření ze špionáže a nakonec odsouzen na tři roky do pracovního lágru na Sibiři. Věřil, že přijde čas, kdy nespravedlnost bude odčiněna. Jako československý občan byl v roce 1943 z lágru propuštěn, aby se mohl přihlásit do československého vojska, které se organizovalo v Buzuluku.

Pokračování na straně 3

BESEDA

Zveme všechny členy a zájemce na besedu s historiky Karlem Richterem a Petrem Hofmanem ve čtvrtek 16. května v 17 hodin ve společenském sále Domu národnostních menšin, Praha 2, Vocelova 3.

Téma: **Z gulagu přes Duklu do Prahy – Rusíni v boji za osvobození Československa**

MUZEJNÍ NOC

V Domě národnostních menšin se bude konat v sobotu 8. června Muzejní noc.

Naše organizace a rusínská menšina mají vyhrazený čas od 19.45 do 21.00 hod.

Program:

prezentace projektu **Rusíni v ČR – mlčící menšina** a činnosti Společnosti přátel Podkarpatské Rusi (19.45 – 20.15 hod.), **projekce dokumentárního filmu Osadné** (20.15 – 21.00 hod.). V kavárně DNM má výstava krajinných fotografií z Podkarpatské Rusi.

Stále živý odkaz Otce Ivana

Vzpomínka na Ivana Ljavince je stále živá a zůstane v srdcích všech, kdo ho znali. Jeho život a práci určovala hluboká víra, statečnost, aktivní a tvořivý přístup k věcem církve i k věřícím, stejně jako velká lidská dobrota a laskavost. Osobnost Otce Ivana charakterizuje biblický citát, který si vybral jako osobní krédo: „Hospod' kripoš' moja“ (Hospodin je má pevnost, Žl 27,1). Dne 18. dubna 2013 by se dožil devadesátilet.

Titulární biskup akalissenský a emeritní apoštolský exarcha řeckokatolické církve mons. Ivan Ljavinec zemřel 9. prosince loňského roku ve věku osmdesátilet. (Stalo se tak po uzávěre posledního loňského čísla našeho časopisu, další vychází až nyní, proto se k této velké osobnosti teď vracíme.) Připomínáme si zároveň i jeho významné životní jubileum – nedežíté devadesátiny.)

Ivan Ljavinec se narodil 18. dubna 1923 ve Volovci na Podkarpatské Rusi v rodině učitele s devíti dětmi. Maturoval na ruském gymnáziu v Mukačevě. Teologii studoval v Užhorodě a ve Vídni, kněžské svěcení přijal z rukou prešovského řeckokatolického biskupa Pavla Goidiče v červenci roku 1946. Po sovětské okupaci Podkarpatské Rusi se nemohl vrátit do své mateřské diecéze, a proto zůstal v Prešově, kde se stal sekretářem biskupa Goidiče. Stal se také redaktorem časopisů Blahovistnik a Zorja. V září 1949 byl jmenován spirituálem tamního kněžského semináře.

Po násilné likvidaci řeckokatolické církve v Československu komunistickým režimem v roce 1950 a po uvěznění biskupa Goidiče jmenoval internovaný světící biskup prešovský Vasil Hopko generálním vikářem s mimořádnými pravomocemi právě o. Ivana Ljavince, který ovšem musel působit tajně. V roce 1955 byl však zatčen i on a o rok později ve vykonstruovaném procesu spolu s dalšími šestnácti obžalovanými odsouzen na čtyři roky do vězení. Po propuštění začal pracovat v Praze – měl zákaz pobytu v košickém a prešovském kraji – v dělnických profesích. Byl mj. popelářem, topičem, průvodčím. Pokračoval však dále v pověření, jímž ho ustanovil biskup Goidič

a všemi silami se snažil o obnovení a oživení řeckokatolické církve. Ve spolupráci s pražským arcibiskupem Tomáškem organizoval celostátní petiční akci na obnovu činnosti řeckokatolické církve, která byla díky neúnavnému úsilí skutečně obnovena. Otec Ivan byl v dubnu 1969 jmenován farářem řeckokatolické farnosti u sv. Klimenta v Praze. V lednu 1993 se stal biskupským vikářem řeckokatolické církve v České republice. Byl

také nadaným básníkem a publicistou, vydal sbírky veršů.

Osobnost Otce Ivana charakterizuje mj. také skutečnost, že finanční částku, kterou dostal jako odškodnění za věznění, věnoval na zvony ve své rodné obci.

Papež Jan Pavel II. ustanovil bulou ze dne 15. března 1996 na území České republiky apoštolský exarchát pro katolíky byzantsko-slovanského obřadu a Mons. Ivana Ljavince jmenoval prvním apoštolským exarchou a titulárním biskupem akalissenským. Ten vzápětí přijal v Římě v bazilice svatého Klimenta (30. března 1996) biskupské svěcení.

Poslední léta svého života strávil na zaslouženém odpočinku v Domově sv. Alžběty v Žernúvce u Brna. Věřící i všichni, kdo si ho vážili a měli rádi, se rozloučili se svým biskupem 12. prosince 2012 v katedrálím chrámě sv. Klimenta v Praze. Tělesné ostatky biskupa Ljavince byly převezeny do rodného města Volovec na Ukrajině, kde budou po pohřebních obřadech uloženy k věčnému odpočinku. Vítejte jemu pamjat!

ap

Foto Rudolf Štursa

Verchovinské kroje

KRÁTCE ODEVŠAD

* **Světový kongres Rusínů**, v pořadí již dvanáctý, se letos uskutečnil ve dnech 12. – 14. července v Mukačevě na Podkarpatské Rusi. První ročník této mezinárodní akce se konal roku 1991 ve Medzilaborcích na Slovensku; zúčastnila se jej i naše organizace, která od té doby nechyběla na žádném kongresu.

* **Rusínský aktivista ing. Rudolf Matola**, mj. autor publikace Rusíni v Čechách, zemřel dne 5. března tr. v Praze ve věku nedežítých 89 let.

* **Děkujeme všem**, kdo na základě naše výzvy přispěl do Rusínské kuchařky! Dostali jsme pěkné dopisy a hlavně báječné recepty např. od pana Haragála z Pohořelc (recepty na pirohy a štědrovečerní menu), od paní

Ivany Novákové-Caplukové (recept na houby připravované k štědrovečerní večeři). Paní Nováková také dodala, že toto jídlo propojuje naši vlast s domovinou tatínka Dmitrije, a přidala i několik fotek (viz rubrika Z naší pošty). Dík patří i paní Kateřině Romaňákové za původní rusínské recepty, podle kterých, jak píše, vaří dodnes, zrovna tak i Emilu Čeremetovi a dalším. Jsme moc rádi, že tradiční kuchyně Podkarpatské Rusi žije v našich domovech stále nejen ve vzpomínkách. Pokusem o obnovu tradičních jídel by měla být i připravovaná kuchařka, na níž se podílejí také členáři časopisu.

* **Připravujeme knihu fotografií Rudolfa Štursa** z Podkarpatské Rusi – o jedi-

něly soubor vynikajících snímků uměleckého fotografa s rusínskými kořeny, žijícího v Brně. Kritika o něm prohlásila, že je to „fotograf, který hledá nitro člověka.“ Také o jeho podkarpatských snímcích se dá bez nadsázky říct, že našly nitro autorovy rodné země.

* **V pozůstalost ing. arch. Ivana Pilipa** jsme našli několik statí (o politických událostech na Podkarpatské Rusi, o pronásledování řeckokatolické církve v Československu atd.); postupně z nich některé uveřejníme.

* **Knihu A. Kozmínové Podkarpatská Rus-práce a život lidu** (vyd. Praha 1922/ Užhorod 2007) nabízím na prodej vážnému zájemci. Furchj@centrum.cz

ap

Za tankem číhala smrt

Dokončení ze strany 1

Nakladatelství Naše vojsko chystá nyní vydání knihy Karla Richtra *Za tankem číhala smrt*, která je pravdivým obrazem Vajdova dramatického životního příběhu. Ukazuje Štěpána Vajdu, chudého zakarpatského studenta, běžence, nespravedlivě odsouzeného vězně, kterého zachránila před záhubou možnost vstupu do československého vojska, kde se osvědčil jako skvělý a statečný voják, který byl in memoriam vyznamenán Zlatou hvězdou hrdiny SSSR. Přečtíme si úryvek závěrečné kapitoly líčící těžké boje v průběhu ostravské operace:

„Němci přisunují nové a nové síly. Je slyšet hukot tygrů. Tankisté i samopalníci jsou ve střehu. Palička zpozoroval, jak se za rohem domu vysunuje záď německého tanku, který zřejmě couvá, aby mohl zaměřit cíl. Krátká domluva se střelcem Zámečnickem. Palička zařadil rychlost, vyjíždí, aby střelec dostal do zaměřovače věž. Ted! Zaduněl výstřel. Zásah! Tygr se zastavil. Palička rychle couvá. Tygr je stále nehybný. „Napálíme ho ještě jednou,“ rozhoduje se Palička a znovu vyrazil zpoza rohu. Rána. Jak to, že nehoří? Dostal ji přece naplno! Rychle zpátečku! Vtom se naproti zablesklo a nepřátelský granát jen těsně minul věž Paličkova tanku. „Hergot, teď jsme měli štísko,“ ulevuje si Zámečník.

I Vajdův tank byl až do večera plně zaměstnán bojem. Teď stojí skryt za ruinami. Někde opodál se zahnízdili samopalníci. Den končí, rychle se stmívá. To je dobře. Tanky potřebují doplnit střelivo. Palba však vytrvale hřímá. Tankisté ji přizívají občasným výstřelem, ale granátů ubývá. A přibývá ztrát na mrtvých i raněných. Nepřítel se snaží zlikvidovat předmostí a srazit útočící vojska zpět za Odru. Jen na úseku 226. střelecké divize a československé tankové brigády zasadil na šedesát tanků a samohybných děl. Českoslovenští a sovětsí vojáci se ocitli v drtivém sevření. V severovýchodní části Tworkova zaujali kruhovou obranu. Nestačí odrážet protizteče, které se na něj valí jedna za druhou.

Kolem šesté ráno letí od vojáka k vojákově zarmucující zpráva: Padl poručík Jirka Lízálek. Zabila ho střepina granátu. Jeden z nejlepších důstojníků brigády, velitel, pro kterého by vojáci skočili do ohně! Ve válce umírá mnoho mužů, ale pro některé i vojáci pláčou. Lízálek padl ve chvíli, kdy četař Porazík, který se v týlu zotavoval ze zranění, mu do přední linie přinášel zprávu, že se mu narodil syn.

V poledne, kdy palba nabyla síly tornáda, nařizuje major Janko rádiem Buršíkovi: „Druhý prapor stáhnout na výhodnější čáru a držet se za každou cenu!“ V 17.30 zahájilo nepřátelské dělostřelectvo mohutnou palbu a po patnácti minutách vyrazila do útoku pěchota s tanky. Toho dne byl zasazen do boje i Vajdův 3. tankový prapor, který dosud zajišťoval pravé křídlo sovětských vojsk na předmostí. V troskách tworkovského zámku odrážel útok za útokem. Velitel samopalníků nadporučík Petras poslal všechny své rezervy na pomoc

Štěpán Vajda třetí zprava

třetímu praporu. Sám je vedl se samopalem v rukou do protizteče. Večer letěl éterem kódovaný rádiový příkaz velitele brigády určený 2. a 3. praporu: Během noci se nepozorovaně odpoutat od nepřítelů a přesunout se z předmostí zpět za Odru.

Štěpán Vajda se už před večerem rozhodl objet kostel a zaujmout se svým tankem stanoviště u hřbitovní zdi. Od bloku domů na něj vypálil nepřátelský tank. Vajda se s ním pustil do palebného souboje. Vzadu za ním na křižovatce stál Paličkův tank a několika ranami donutil Vajdova soupeře k ústupu. Na město padla tma. Palba utichla. Měsíc se zvědavě dívá z bezmračné oblohy. Radista zachytl depeši: „Máme se opatrně stáhnout dozadu!“ Vajda jako by vypádl. Otvírá příklop. „Jdu omrknout, jak to vypadá.“ Zvenčí zaléhají dovnitř jen ojedinělé praskavé rány z pušek. Řidiči se přesto Vajdovo rozhodnutí nelíbí.

„Nechoď nikam!“ křikl varovně do věže, ale Vajda si nedá říct.

„Neboj!“ uklidňuje řidiče. Vysunul se z věže až po ramena, vzeprel se rukama, aby průlezem provlékl trup. Nabíječ i střelec v matné záři vnitřního osvětlení napjatě sledují jeho pohyby. Vidí černé nohavice kombinézy přetažené přes holínky, které spočívají na sedačce. Levá noha se zvedá... na vteřinu ulpěla v prostoru. Náhle obě nohy podklesly v kolenou. Vajdovo tělo se bez hlesu sesouvá z průlezu dolů. Nabíječ přiskočil, zachytil ho v pase. I Vajdův krajan Petro se vrhl vpřed. S úděsem v obličejích opatrně pokládají nadporučík na sedačku. Hlava se mu bezvládně zvrátila dozadu, tankistická kukla sklouzla z vlasů na podlahu. Teprve teď je jasně vidět uprostřed čela rudý roztržený otvor, z něhož se řína a stéká po tváři stružka krve. Petrovi se rozklepaly ruce. „Štěpane!“ vykřikl zoufale. „Co je ti?“ Ale Štěpán Vajda už jeho výkřik neslyšel. V široce rozevřených očích mu pohasínal údiv.

Telefonisté v té chvíli opět navázali ztracené spojení s první linií. Spojárka Paraska Šacherová si vybavuje: „Převzala jsem službu

Podporučík Štěpán Vajda

na ústředně a první, co jsem slyšela, bylo, že Štěpán Vajda je zabitý. Vedle mě seděla moje kamarádka Halina Vorobcovová, která byla Vajdovou snoubenkou. Já jsem jí nedokázala tu smutnou zprávu sdělit. Dověděla se jí až druhý den.“

Podporučík Štěpán Vajda byl spolu s poručíkem Jiřím Lízálkem pohřben s vojenskými poctami na hřbitově v polské vesnici Pogrzebień. Za řídicími pákami tanku, který vezl jeho rakev, seděl četař Vladimír Palička. Posmrtně Štěpána Vajdu povýšili do hodnosti kapitána. Výnosem prezidia Nejvyššího sovětu SSSR byl vyznamenán in memoriam Zlatou hvězdou hrdiny Sovětského svazu. Později byly jeho ostatky převezeny do města, jehož osvobození bylo cílem ostravské operace, a uloženy k věčnému odpočinku v Komenského sadech.“

KAREL RICHTER

Rusínský ples v Praze

V sobotu 9. února 2013 uspořádalo občanské sdružení Rusíni.cz – rusínská iniciativa v ČR v prostorách KD Ládví v Praze další ročník Rusínského plesu. Záštitu nad akcí převzala ing. Markéta Adamová, radní MČ Praha 8. Lístky do sálu se vyprodaly během několika dní po zahájení prodeje, akce se zúčastnilo téměř 300 návštěvníků. Ples uváděla moderátorka Klára Nováková z Českého rozhlasu, s krátkým projevem vystoupil předseda občanského sdružení Rusíni.cz – rusínská iniciativa v ČR Peter Derco.

Po slavnostním přípitku dostal prostor folklorní program. Postaral se o něj rusínský folklorní soubor Ruthenia, který působí na Slovensku při mládežnické rusínské organizaci Molody Rusyny. Jejich taneční vystoupení bylo velice příjemným zpestřením večera. V programu dále vystoupil harmonikář a bavič Ivan Mihalič z Humenného. Po večeri se rozproučila zábava, o kterou se až do rána postarala skupina Apollon. Po půlnoci proběhlo slosování vstupenek o hodnotné ceny. Dalším hudebním hostem večera byl harmonikář Valér Kochan z Prešova, který se významně zasloužil o udržení atmosféry na akci až do ranních hodin. Na dobré náladě se významně podíleli také vzácní hosté z Chomutova, členové folklorního souboru Skejušan.

Poděkování pořadatelů patří všem, kteří akci podpořili, zejména Markétě Adamové a MČ Praha 8, KD Ládví, všem účinkujícím souborům, skupinám i jednotlivcům, organizacím na Slovensku (Rusínska obroda, Molody Rusyny a Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry Prešovské univerzity aj.) a dalším. Děkujeme spolupracovníkům, kteří pomáhali při přípravě, průběhu i úklidu a samozřejmě i všem účastníkům plesu. Těšíme se na vás i na našich dalších akcích. Fotoreportáž z akce naleznete na <http://www.rusini.cz/image>.

Foto archiv Rusíni.cz

pd Na rusínském plese 2013 bylo veselo...

Z NAŠÍ KNIHOVNIČKY

Naše rubrika informací o knižních novinkách má zpravidla v titulku přívlastek „rusínská“, ale to zas až příště. Tentokrát totiž chceme upozornit výhradně na knížky psané v češtině. Všechny jsou půvabné, všechny vznikly díky péči Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě a Užhorodského spolku Slováků. Opět se jedná o reprinty starších vydání za první republiky. Výpravna publikace **Budujeme stát pro 40 milionů lidí** se netýká pouze Podkarpatské Rusi, ale celého

předválečného Československa. Napsal ji Jan A. Baťa a je to svěbytný – dá se říct futuristický – text o budoucnosti republiky. (První vydání z r. 1937.) Významný podnikatel tu rozvinul své vize bohatého a úspěšného státu a nastínil nejen možnosti, ale i konkrétní návrhy opatření, jež k němu podle jeho názoru povedou. „Občané i státy vykonali největší díla technická i kulturní, když pracovali společně, s jasně vyznačenými cíli a poměry, respektující vzájemných práv,“ míní autor, a po obecných pasážích se systematicky věnuje jednotlivým odvětvím národního hospodářství: dopravě, vodnímu hospodářství, železniční, silniční a letecké dopravě, sdělovací technice, vědě a výzkumu atd. Baťovy projekty se týkaly i Podkarpatské Rusi, kterou samozřejmě zahrnul do onoho společného úsilí. Mezi četnými názornými ilustracemi, kresbami a grafy zaujmají významné místo mapy republiky s načrtnutými železničními i silničními sítěmi vedoucími z Chebu až do Jasiny a Velkého Bočkova. Plány a projekty jsou vskutku velkorysé,

při pohledu na ně si člověk uvědomí, co všechno mohlo být, kdyby... Nu, kdeže loňské sněhy jsou, pochvalme raději editory za kvalitní počin a se zalíbením zalistujeme pěknou knihou.

Útlý turistický průvodce **Podkarpatská Rus vás zve** (1935) je stručným přehledem všeho zajímavého, co by poutník nejdůležitější částí tehdejšího státu rozhodně neměl minout. Věnuje pozornost městům, krajinným pozoruhodnostem a přírodě – zejména horám a podhůří, i užitečným praktickým radám. Doplněno četnými fotografiemi. Také nevelká knížka **Mukačevo** (1935), kterou sestavil Karel Finger, hned v podtitulu sděluje, že je průvodcem městem a okolím. Kolektiv autorů se tu zabývá dějinami města, Mukačevem jako „příjemným východiskem výletů“ a střediskem turistického ruchu. Neopomíjí umělecký, kulturní a společenský život města, možnosti pro sport, ani cesty za dobrým vínem, jímž byla mukačevská oblast kdysi proslulá.

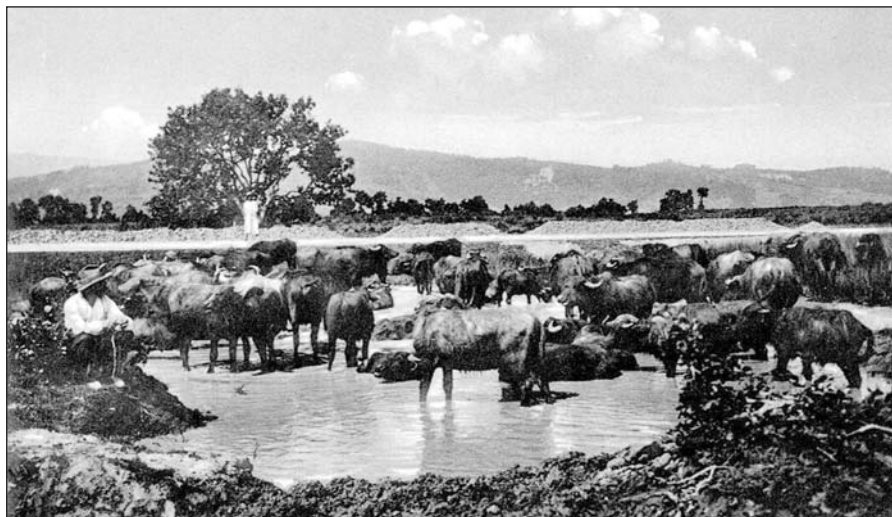
ap

Obrázky z Buština

Při našem dnešním putování po Podkarpatsku se zastavíme v nížinaté oblasti horního Potíší mezi Chustem a Ťačovem, v kraji mírně zvlněných strání a nekonečného pásma kukuřičných polí, ve kterém leží městečko Buštino. Osada vznikla poblíž ústí řeky Terebly do údolí Tisy v místě, kde odbočuje silnice na sever do Drahova, Koločavy a dále pak do Sineviru (65 km). Podle starých kronik byla původní osada zničena při vpádu Tatarů ve 13. století. První písemná zmínka o Buštinu pochází z r. 1373, kdy uherský král Ladislav I. daroval hrad Chust spolu s okolními osadami včetně Buština sedmihradským magnátům Balkovi a Dragovi. Historicky Buštino tvoří dvě části: hlavní osada – Buštino, ležící na silnici Chust – Jasína a menší osada – Buštinský Handal, situovaná na břehu Terebly a Tisy. V r. 1792 bylo v Buštině, části Handal, založeno skladiště a úřad pro dopravu soli (po Výloku druhý na Podkarpatsku). Sůl dováželi místní voraři z marmarošských solných dolů. S cílem lepšího využití a zpracování lesního bohatství v okolním kraji byla v Buštinském Handalu na počátku 19. století založena lesní správa, která v té době podléhala ředitelství Státních lesů v marmarošském Sighetu. Později zde zahájila činnost menší pila. V 70. letech 19. století se Buštino stalo součástí potiské železnice vedoucí do Sighetu. Firma Schreiter a Wolf vybudovala na místě staršího mlýna, který podlehl požáru r. 1900, mlýn pro zpracování zemědělské produkce. Rozvoj zemědělství a místního průmyslu se projevil na počtu obyvatelstva – v r. 1910 v Buštinu a v Buštinském Handalu žilo přes 2.500 obyvatel.

První světová válka přinesla obyvatelům městečka zhoršení hospodářských a sociálních poměrů. V počátečním stádiu války, v říjnu 1914, obsadili ruští kozáci Sighet, správní středisko Marmarošské župy, vzdálené od Buština jenom 35 km. Rakousko-uherské vedení bralo vážně hrozbu, že by ruský útok mohl pokračovat směrem na Chust a dále pak na velkou Uherskou nížinu. Na ohrožený úsek k Ťačovu a Sighetu byly staženy veškeré dostupné zálohy. V Buštinu, za železničním mostem přes Terebly, byly urychleně vybudovány zákopy a nasazeny obranné jednotky. Ruská ofenzíva se však nekonalala, kozáci byli ze Sighetu a okolí vytlačeni na sever, na hlavní karpatský hřeben, kde se fronta na dlouhou dobu stabilizovala.

Na základě rozhodnutí Pařížské mírové konference v r. 1919 připadla Podkarpatská Rus Československu. Část země – Marmarošská župa – byla ještě v prvních měsících r. 1920 obsazena rumunskou armádou. Po jejím stažení oblast východně od Chustu převzala čs. správa. Ke změně poměrů dochází i v Buštinu. Čs. úřady věnují největší pozornost budování infrastruktury a státní správy, rozvoji vzdělanosti a podpoře podnikání. Na ředitelství Státních lesů a statků v Buštině přicházejí na slovo větší odborníci v oblasti lesního hospodářství. Ředitelství mělo na starosti přes 120.000 ha státních lesů, podléhala mu správa skladu dříví, parní pily v Teresvě a správa lesních drah v Ušť Čorné. Hospodařením a péčí o les bylo pověřeno 9 správ státních

Bůvoly na pastvě v okolí Buština

lesů v Chustu, Ťačově, Dubovém, Sinovířské Polaně, Koločavě, Brusturách, Německé Mokré, ve Vyšší a Nižší Čorné. V čele ředitelství v Buštině stál dlouhá léta vládní rada L. Thegze, jednotlivá oddělení vedli lesní správce M. Špička (obchodní referent), lesní správce J. Nevole (organizační referent), lesní rada J. Blickhard (inspekce), lesmistr E. Schauer (taxační oddělení), lesní rada J. Partoš (stavební oddělení s referátem pro lesní dopravní stavby), V. Vít (právní oddělení) a důchodní kontrolor M. Mišák (účetárna).

Koncem 20. let je areál ředitelství rozšířen o novou budovu. Při příležitosti 10. výročí vzniku ČSR se v r. 1928 v Buštinském Handalu konala slavnost, v jejímž rámci byl v parku poblíž ředitelství odhalen menší obelisk s portrétem T. G. Masaryka. Vedení ředitelství podporovalo i sportovní aktivity mladých zaměstnanců. Buštinská fotbalová jedenáctka dosahovala celkem slušných výsledků. K tomu bych dodal, že společenská setkání a příležitostná ochotnická divadelní představení se konala v blízkém lesnickém kasinu, jehož součástí byla výborná kantýna. Významnou roli v místním sportovním a kulturním životě měla Sokolovna s kinem pro široké obecenstvo.

V Buštinu stál věnoval stát nemalé prostředky na výstavbu moderní rusínské obecné školy v r. 1932 (učitelé A. Chudan, manželé Labodovi, D. Masňuk, M. Havrila, M. Šutka). Působila zde rovněž lidová hospodářská škola. Kromě toho v Handalském Buštinu působila samostatná česká obecná škola (učitelé J. Stehlík, J. Schubertová, L. Lajtochová, E. Šnajberk, F. Ulrich a další), rusínská obecná škola (učitelé A. Azarij, N. Koperljosová) a opatrovna – mateřská škola pro menší děti (vychovatelky F. Stehlíková a H. Pávková).

Za zmínku také stojí, že v Buštinu byla ve 20. letech založena státní ovocná a réвовá škola a stanice pro chov plemenných býků. Vzhledem k rostoucí dopravní zatíženosti hlavní silnice přistoupil v letech 1930-1931 referát veřejných prací v Užhorodě k vybudování nového mostu přes Terereblu. Most však byl poškozen při velké povodni a musel být opraven. V r. 1934

Ředitelství státních lesů a statků

Oblíbené lesnické kasino

byl uveden do provozu další nový most z Buština do Vyškova, ležícího na levém břehu Tisy, čím se zlepšily dopravní poměry v širokém okolí. Most slouží svému účelu dodnes. Ve funkci přednosty stanice ČSD v Buštinu působil ve 30. letech J. Jilemnický spolu s železničními adjunkty F. Ceplem a A. Hinkelmannem.

Buštino a Buštinský Handal se na dlouhá léta staly domovem pro několik českých a slovenských obchodníků a podnikatelů. Oblíben byl koloniál p. Pálové a hostinec M. Čechové, svou živnost zde provozovali holič A. Sverlíkovský a řezník J. Žďárský. Mezi známé řemeslníky patřili kožešník D. Paulík, zámečnický S. Božejovský, truhlář J. Kozák nebo kovář I. Prokop. V Buštinu měl ordinaci MUDr. P. Davidovič, absolvent lékařské fakulty v Praze. Někteří starší Buštináci si možná vzpomenou na magistra farmacie M. Dance, který dlouhá léta vedl tamní lékárnu „U anděla strážce“. V r. 1937 žilo v obou částech dnešního Buština z celkového počtu 4300 obyvatel přes 300 Čechů a Slováků.

Pokračování na straně 6

Vladimír Jiránek & Fedor Vico

V Slovenském institutu v Jilské ulici v Praze se uskutečnila výstava autorské dvojice kreslířů **Jiránek&Vico „Pred a Po“** (vernisáž 19. 2. 2013). Název výstavy lze dešifrovat snadno: výstava představuje kresby vzniklé před rozdělením společného státu Čechů a Slováků a po něm. V Modrém salonku institutu byly vystaveny **Lidové noviny**, kam redakce novin na doporučení Vl. Jiráňka přizvala ke spolupráci také kreslíře a rusínskému aktivistovi Fedora Vica. Česko-slovenská dvojice brzy získala popularitu a autorsky se pak vždy střídala na první stránce tohoto deníku od roku 1990 až do rozdělení Československa. S nadhledem a ironií sobě vlastní nevynechali žádnou politickou situaci, která zrovna hýbala veřejným míněním a glosovali ji kresleným vtipem. Nešetřili politické představitele ani různé autority veřejného života či celebrity.

Zdařilá výstava byla věnována památce nedávno zesnulého Vladimíra Jiráňka. Pravděpodobně se představí také ve druhé polovině května v Domě národnostních menšic, kde ji mohou shlédnout nejen členové SPPR, ale široká veřejnost, která má stále v oblibě kreslené postavičky dvojice Jiránek & Vico. První kroky byly již učiněny. Fedor Vico také spolupracuje s redakcí časopisu Podkarpatská Rus; jeho vtipné kresby příjemně oživují stránky našeho listu.

DAGMAR BŘEZINOVÁ

Obrázky z Buština

Dokončení ze strany 5

Jak už bylo zmíněno, firma Wolf a Schreiter měla v Buštinu velkomlýn na zpracování obilí a kukuřice, k němuž náležela také lisovna na výrobu jedlého slunečnicového oleje. Zásoby pro tento mlýn byly většinou dováženy z Rumunska a Maďarska a produkce mlýna byla po uspokojení domácí poptávky v menší míře vyvážena opět do těchto zemí. Mlýn vedl od poloviny 20. let ruský legionář Fr. Šeda.

V Buštinu i v Buštinském Handalu byla zastoupena i židovská obec. Židé zde měli svého rabína, synagogu, chajder (školu) i jatka. I když se mezi nimi nacházelo hodně boháčů, bylo tam i mnoho chudých Židů, kteří se živili příležitostnou prací a žebrotou. Zámožní Židé měli mezi sebou určenou taxu, kterou byli povinni poskytnout chudému Židu. Byly stanoveny dny, kdy nemajetní Židé mohli obcházet své zámožnější soukmenovce. V Buštinu byl u nich stanoven den středy, kdy velkoobchodník Schwarz podával chudým Židům jídlo. Byla to obvyklá rýže vařená v mléce. Životní standart prostého rusínského obyvatelstva byl oproti Židům o poznání nižší. Obyvatelé Buština se v té době živili převážně v zemědělství, lesním průmyslu a v neposlední řadě jako voraři.

Stručně se ještě zmíním o přírodních a historických zajímavostech v okolí Buština. Okresní město Ťačovo s hraničním přechodem do Rumunska se nacházelo takřka za rohem, ve vzdálenosti pouze 8 km. V blízkém Vyškovu, městečku na

Vděčná turistická atrakce...

protějším břehu Tisy, bylo možné navštívit místní lázně a zříceniny starobylého hradu. Na sever od Buština se nacházely národopisně výrazné obce Zolotarevo a vesnice Šandrovo se solnými prameny, ropu na solení pokrmů si v sudech ještě v době 1. ČSR odvážela i vzdálená Vrchovina. Nelze také opomenout kdysi značný výskyt bůvolů, tak typických pro Buštinu. Na bažinatých pastvinách bývali ponořeni do vody a vyčítávaly jim jen oči, nozdry a rohy. Pro projíždějící cestovatele bůvolů představovali vědeckou podívanou.

Na závěr bych rád připomněl známé rodáky z tamního kraje. V nedalekém Kričově se narodil generál Michal Kričfalusi, Rusín – vlastenec, veterán čs. armádního sboru v Sovětském svazu, autor knihy „Účtování s časem“. V Ruském Poli, hned za řekou Terebla, se narodil a vyrůstal V. Hadžega, kanovník v Užhorodě, který napsal mnoho lidových povídek. Rád bych také pozdravil J. Schauera, přítele lesa a přírody, kterého k Buštinu vážou vzpomínky z mládí.

VLADIMÍR KUŠTEK

Karel Vaš, vrah bez svědomí

V dokumentu Jana Bělohavého a Pavla Palečka **Vrahem z povolání** tvrdí jeho protagonista: „Mám čisté ruce“. A v různých podobách to v průběhu dlouhého filmového monologu opakuje. Karel Vaš, doktor práv, vyšetřovatel, prokurátor a soudce má na svědomí desítky, spíše však stovky lidských životů. Píšeme o něm, resp. o pozoruhodném filmu, který mapuje jeho zločiny nejen proto, že se narodil na Podkarpatské Rusi, kde také nějakou dobu působil i v dospělosti, či že se podílel také na perzekuci rusínských spolubojovníků v čs. vojenských jednotkách, ale hlavně pro výstrahu. Je až děsivým protipólem rusínských hrdinů druhé světové války, příkladných a významných osobností rusínské původu

ve společenském, politickém i uměleckém životě, i prostých Rusínů.

Film, který uvádějí naše kina, je portrétem této pokrivené figury, „hrdiny“ temných stránek našich dějin. Už v mládí se angažoval v komunistické straně na Podkarpatské Rusi, při útoku před nacisty se dostal do Sovětského svazu. Poblý nějaký čas v gulagu, poté se stal příslušníkem čs. vojenské jednotky v SSSR. Ve službách sovětské tajné policie NKVD, jíž věrně sloužil většinu svého aktivního působení, likvidoval už za druhé války a po ní, a zejména po únorovém puči osobnosti, nepohodlné komunistům.

Autori šromáždili mnoho historického materiálu a vytvořili dramatický příběh, ořeznou

sondu do nitra bytosti, kterou partajní fanatismus proměnil v lidskou zrůdu. Osobní výpověď Karla Vaše i události, které vycházejí najevo, jsou někdy až neuvěřitelné; nicméně těžšíštní snímku je v závěrečných pasážích. V záběrech ze soudní síně, ve vyjádřeních současných právníků i v postojích problematického protagonisty: dokládají marnou snahu odsoudit Vaše alespoň za podíl na justiční vraždě H. Píky (trestný čin byl prý promlčen), zaznamenávají jeho stesky, že byl „čtyři roky stíhán a pronásledován“ a stížnost, že měl nárok na povýšení na generála, atd. Je to výmluvná tečka, svědčící mj. i o tristní úrovni naší porevoluční justice.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Z NAŠÍ POŠTY

krajině ve stanech. Vyšlápli jsme si na Hoverlu, Bliznicu, Boržavu. Poznali jsme Solotvino, Jasinu, Ust Čornuju, Koločavu a další místa. Počasí nám přálo, byli jsme nadšení krásou přírody, ale i ochutnávka místních jídel v restauracích nám přišla vhod. A to hlavní – byli jsme překvapeni velmi přátelským jednáním s lidmi, které jsme cestou potkali. A tak k nám všem... Jak se chováme my k těmto lidem u nás v Čechách?

Při návštěvě základní školy v Koločavě jsme s hrůzou poznali, v jakém stavu jsou hygienické podmínky na škole. Měla bych dotaz na paní ředitelku školy, která má zájem o rozvoj muzea Ivan Olbrachta: Nemohla by se raději postarat o nové toalety?!

Helena Máchová

Pokračování na straně 14

Tajemství rodu: Kločurakovci

Ve středu 13. března jsem shlédl v televizi na ČT1 pořad z cyklu Tajemství rodu, věnovaný Halině Pawlowské. Její otec, pocházející z 18 dětí rodiny Kločuraků v Černé Tise u Jasiny, měl mj. bratra Štefana – nikoli neznámé jméno. Byl to spoluzakladatel Huculské republiky, poslanec NS za soc. dem. stranu, činný v autonomistickém hnutí Centrální ruské národní rady, ukrajinofil ve vládách druhé čs. republiky A. Vološina, vězeň gulagu. K tomu poznámka: O Podkarpatsku a Rusínech v pořadu padlo slovo minimálně, drtivě převládalo označení Zakarpatí a Ukrajinci. To jen podporuje mou zkušenost při loňském putování poloninami. S kamarádem jsme přešli celou Boržavu z Volovce do Mežhorje, i s odskočením

na Stoh. Na svém putování i jinde, od Užhorodu po Koločavu, jsme samozřejmě potkávali místní obyvatele. A poptávali se jich, zda jsou Rusíni. Vždy se nám dostalo odpovědi, že oni jsou Ukrajinci a jejich jazyk je zakarpatský dialekt, nikoli rusínština. Ano, Rusíni jsou, ale žijí jinde – na Slovensku, v Polsku, Rumunsku, Maďarsku... Vidím to jakožto totální indokrinaci Ukrajinou. (Nebylo by od věci paní Pawlowskou požádat o příspěvek o jejich předcích pocházejících z Podkarpatska.)

Josef Furch

(Pozn. red.: Zkusíme to.)

Přátel pod Hoverlou

Naše parta přátel se vypravila loni v červnu poznat krásu polonin. Nocovali jsme ve volné

Málo známy podkarpatský hrdina

Vysokého čiernovlasého Michala Oleniča, ktorý v 30. rokoch minulého storočia pôsobil ako učiteľ v Činadijeve, dedine pri Mukačeve, príroda nadelila mužnou krásou, ale, žiaľ, sa nezachovala žiadna jeho fotografia. Okrem toho mal nádherný melodický hlas a rád si zaspieval nielen so žiakmi, ale aj pri iných príležitostiach. Ale keď Maďarsko po Viedenskej arbitráži v novembri 1938 anektovalo väčšiu časť Podkarpatskej Rusi, ale najmä po jej okupácii v marci 1939 ani jemu, ako aj ostatným obyvateľom tohto regiónu nebolo do spevu, lebo politická situácia sa veľmi zhoršila.

Michal Olenič, ktorý ešte nedávno slúžil ako čatár čs. armády, po rozpade Československej republiky bol učiteľom ľudovej školy v Činadije a v ďalších dedinách pri Užhorode a Perečtine. Po okupácii horthyovskými vojskami sa pokúšal zamestnať opäť ako učiteľ na ľudovej škole v niektorej z chudobných podhorských dedín. Ale neuspel, lebo školská komisia vyhlásila, že nie je lojálny voči maďarskému zriadeniu, preto nie je spôsobilý pracovať s deťmi. Zapojil sa do ilegálnej skupiny Emericha Šandora, ktorá tlačila a rozširovala v mestách a dedinách letáky, ktoré vyzývali, aby obyvatelia sabotovali okupačné úrady a mladí ľudia odmietali slúžiť vo fašistických útvaroch Levente.

Podzrievali ho z tejto činnosti, hrozilo mu väzenie, preto sa rozhodol, že ilegálne prekročí maďarsko-sovietske hranice. Napriek tomu, že bol január roku 1941 a udreli veľké mrazy. Veril, že v ZSSR bude môcť sa zapojiť do boja s okupantmi a jeho rodného Podkarpatska.

Ale sovietski pohraničníci ho neprijali s otvorenou náručou. Tvrdili, že je špión, v Sovietskom zväze v tom čase prevládala až chorobná podzrieivosť. Jeho, ako aj ďalších utečencov, natlačili do nákladných vagónov a odtransportovali do tábora nútennej práce, tzv. gulagov. Dlh trvala cesta popri zasnežených pláni, osád, cez mestá Ukrajiny až vlak došiel do Dnepropetrovska, kde M. Olenič pobudol do júna 1940. Tu sa dozvedel, že jeho a ďalších utečencov prepravujú na sever, k západnej a zároveň polárnej časti Uralu. Do autonómnej republiky Komi budovať železničnú magistrálu Kotlas – Vorkuta.

Schýľovalo sa k vojne, preto najvyššie sovietske orgány rozhodli, že vorkutská uhoľná panva bude strategicky dôležitá surovinová báza pre potreby štátu. Preto aj počas krutých severských mrazov musia tu postaviť takmer tisícokiletrovú železničnú magistrálu aj so staničnými budovami.

Bola to opäť vyčerpávajúca cesta z južnej časti Ukrajiny takmer k polárnemu kruhu. Cestovali vlakom, loďou, nákladnými autami, ale ostatné kilometre museli zdolávať pešo v rozbahnenom a ľadovom teréne. Za vedúceho jednej z brigád zvolili práve Michala Oleniča, nakoľko mal u ľudí prirodzenú autoritu. Vyše dvoch rokov tu pracoval aj 10 hodín denne v krutej zime, navyše podvyživený, lebo strava bola veľmi biedna. Ale sever zocelil jeho vôľu, duchovne a fyzicky, čo mu potom pomohlo vydržať aj náročné boje s fašistami, všetky ťažkosti života v bojovej jednotke.

Na jar roku 1942 zavolali ho na správu stavby

Foto archiv souboru

Masopust v podání Skejšanu

a oznámili mu, že v Buzuluku sa začína vytvárať československá vojenská jednotka. Spýtali sa ho, či chce zostať na stavbe alebo odísť do jednotky. Samozrejme, že zvolil vstup do jednotky. Uvedomil si, že po oslobodení miest a dedín Sovietskeho zväzu sa dostane na rodnú Podkarpatskú Rus.

Opäť nasledovala dlhá cesta z autonómnej republiky Komi, tentoraz do Buzuluka. Hneď po príchode do tohto priuralského mestiečka ho ako bývalého poddostojníka čs. armády poverili vojenskou prípravou nováčikov 1. čs. poľného práporu, ktorý sa neskôr stal základom pre vznik 1.čs. samostatnej brigády a na jar 1944 vyššieho zväzku – 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

Ráno 3. novembra 1944 o siedmej hodine sa rozpúťali ťažké boje o Kyjev. Zachvela sa zem, strašný hukot rozlial ticho. Na hlavniach stoviek diel zatancovali ohne a smršť nábojov začala chrliť na pozície nepriateľa. Príslušníci československej vojenskej jednotky boli si vedomí, že je to boj nielen za Kyjev, ale neskôr aj za oslobodenie Československa. Už sa blížil večer, keď obľúbený Michal Olenič dostal rozkaz – vyraziť na prieskum do jednej z osád pred Kyjevom, ktorú nazvali NabľudateľnýmiVysotami.

Pravé krídlo 1. čs. práporu bolo v krížovej palbe guľometov, bojovníci sa pritlačili k zemi a smrť tesne stála vedľa každého. Podporučík M. Olenič si uvedomil, že ešte okamih a postrieľajú ich ako nepohyblivé terče. Rýchle vstal a s výkrikom „Vpred!“, strhávajúc za sebou rotu, bežal vpred. Za ním ďalší vojaci, ktorí začali strieľať z automatov. Pred nimi boli domčeky, kde sa usídlil nepriateľ. M. Olenič zrazu zastal, akoby narazil na neviditeľnú stenu — a skosený padol. Zasiahla ho guľka nemeckého vojaka, ktorý zbadal približovať sa vysokého, urasteného Michala Oleniča. Jeho spolubojovníci sa až neskôr dostali k najbližším domčekom a ohňom zo samopalov a granátmi zlikvidovali fašistov. Z poľa boja potom na rukách vyniesli zakrvaveného Michala Oleniča a umiestnili ho v zadyemnej dedinskej izbe.

V predvečer bojov o Kyjev ešte spieval svoju

obľúbenú pieseň „Oj Dnipro, Dnipro...“ Nemohol vedieť, aký krutý údol ho čaká...

In memoriam ho vyznamenali vysokým vyznamenaním – Československým vojnovým krížom 1939. Michal Olenič splnil si povinnosť vojaka a veliteľa. Hoci je takmer neznámym príslušníkom 1. československého poľného práporu a na internetových ruských a ukrajinských weboch som o ňom nenašla ani jednu zmienku, ani jeho fotografiu, je navždy hrdina Podkarpatskej Rusi.

Mgr. MAGDALÉNA LAVRINCOVÁ

Výstava Věry Vacové-Párkányiové

Ve výstavní síni Domu národnostních menšín vystavovala v prosinci 2012 své obrazy a kresby výtvarnice Věra Vacová-Párkányiová. Byly mezi nimi také motivy z Podkarpatské Rusi – ani tomu nemůže být jinak u autorky s rusínskými kořeny. Zasněžené pohledy na krajinu, malebná květinová zátiší i meditativní část tvorby opět vydaly svědecký a pozoruhodným tvůrčím potenciálu autorky, o jejím nevšedním vidění světa i empatii pro duši krajiny i každé jednotlivé něžné rostlinky, které ztvárňuje. Výstava měla úspěch, už na vernisáži se sešel velký počet návštěvníků. (red)

Foto Jiří Havel

Věra Vacová-Párkányiová na vernisáži

* Šéf **platformy Kulatý stůl Rusínů Slovenska** Alexandr Duleba tvrdí, že Rusíni nevyumřou, pokud se jejich budoucnosti chopí mladí lidé. Současně připomíná, že rusínské hnutí na Slovensku je v současné době velice rozdrobené, podle statistik tu existuje na čtyřicet organizací mimovládního charakteru. Kulatý stůl není, podle Duleby, novou organizací, novým subjektem, ale platformou pro diskuse a dohody.

* **Představitelé rusínských organizací na Slovensku** na svém zasedání v Prešově ovšem mimo jiné debatovali i o situaci kolem činnosti Kulatého stolu Rusínů Slovenska a **konstatovali, že podmínky tak, jak byly schváleny**

* Najdeme tu i studie věnované arcibiskupu čs. pravoslavné církve **Savatijovi**, vlastním jménem Antonínu Jindřichu Vrabčovi, biskupu nižšímu **Dosithejovi**, rusínskému politikovi maďarské orientace **Andreji Bródyemu** a rusínskému právníkovi a politikovi **Antonu Beskydovi**.

* Ivanu Barduričovi se nelíbí publikace nazvaná **Poklady lidové kultury**, kterou sestavil ředitel Muzea ukrajinské kultury Miroslav Sopoliga a vydala Společnost přátel Muzea ukrajinsko-rusínské kultury ve Svidníku, přestože oficiální název muzea takto nezní. Autor publikace chce prý čtenářům představit lidové

* **Rozhovor s Andrejem Smolákem**, rodákem ze Stariny, u příležitosti 20. výročí založení zmíněné galerie, nabízí portál rusyn.sk. Akademický malíř Andrej Smolák se stal ředitelem zmíněné galerie v roce 1993 a za dobu jeho vedení se galerie stala významným kulturním stánkem dalece přesahujícím hranice města i okresu. V rozhovoru se samozřejmě vzpomíná, ale především se mluví o budoucnosti galerie.

* **Nejstarší obyvatelka Medzilaborců paní Mária Protivňáková** oslavila sté narozeniny.

* Slovenský hydrometeorologický ústav sestavil žebříček **nejčistších slovenských míst** na základě údajů zaznamenaných monitorovacími stanicemi v jednotlivých oblastech. Nejméně znečištěné ovzduší bylo v minulých letech v podtatranské obci **Stará Lesná** a v **Koloninském sedle** v okrese Snina. Na devátém místě figuruje náměstí Svobody v Humenném. Ve srovnání s rokem 2010 si ale humenské náměstí pohoršilo o tři příčky.

* V úterý 13. března odvysílala **Slovenská televize publicistický pořad věnovaný životu rusínské národnostní menšiny na Slovensku**. Mimo jiné tu bylo připomenuto bratislavské odhalení pamětní desky k 18. výročí slavnostní kodifikace rusínského jazyka. Při této příležitosti bylo vydáno i zvláštní prohlášení Rusínů.

* Přestože jsou **Vihorlatské muzeum v Humenném** a **Muzeum moderního umění Andyho Warhola v Medzilaborcích** tak trochu „z ruky“, našly si do nich vloni cestu tisíce návštěvníků. První jmenované muzeum navštívilo v roce 2012 více než 27.000 lidí, Muzeum moderního umění Andyho Warhola bezmála 29.000 návštěvníků.

* Medzilaborecké **Muzeum Andyho Warhola** chce přitom rozšířit svou spolupráci se zahraničními subjekty o úzkou kooperaci s Warholovým muzeem v americkém **Pittsburghu**.

* **Národnostních menšin na Slovensku, včetně Rusínů, se dotkla slova premiéra Roberta Fica**, který řekl, že menšiny na Slovensku pouze něco požadují, ale povinnosti vůči státu plnit nechtějí. Fico naproti tomu prohlásil, že menšiny jeho slova, pronesená na oslavách výročí Matice slovenské, nepochopily správně.

* **Jsou Rusíni na Slovensku oběňováni?** Tak se ptá předseda ROS Miron Krajkovič. Odpovídá přitom, že co se týče povinností, rozdílů od ostatních není. Co se ale týká právních nároků, jsou na tom Rusíni mnohem hůře, než ostatní národnosti. Mimo jiné se to týká i vysílání pro Rusíny, které obhospodařuje Slovenský rozhlas. Podle autora článku veřejnoprávní médium stále nemůže najít pro toto vysílání vhodný čas. Další podrobnosti na portálu rusyn.sk.

top

Kresba Fedor Vico

v **jednácím řádu Kulatého stolu, jsou pro zúčastněné rusínské organizace nepřijatelné**. Jednání se zúčastnili zástupci Rusínské obrody na Slovensku, Spolku svatého Jana Křtitele, OZ Molody Rusyny, Rusínského zájmového sdružení a Regionálního klubu RO Bardejov. Alexandr Duleba byl na jednání přítomen.

* Nezišková organizace Karpatské dřevěné kostely nominovala mezi **sto nejohroženějších památek světa dřevěný chrám Nanebevzetí Pána v obci Šmigovec** v okrese Snina. Národní kulturní památka je jedním z chrámů východního obřadu na slovenském území Karpat. Patří mezi poslední zachované objekty původní lidové kultury, které reprezentují původní dědictví Rusínů v pohraničí.

* Do dřevěného chrámu v obci Topoľa, rodišti Alexandra Duchnoviče, byla umístěna **expozice věnovaná tomuto národnímu rusínskému buditeli**. Za minulého režimu byla ve zdejší staré škole pamětní světnička, po sametové revoluci byly odsud předměty přeneseny do Muzea ukrajinské kultury ve Svidníku a světnička už nikdy nebyla obnovena. Novou expozici se tak obec opět hlásí ke svému slavnému rodákovi.

* O dalším rusínském činiteli, řeckokatolickém knězi a pedagogovi **Jevgeniji Sabovi** se můžete dočíst ve studii profesora Ivana Popa na portálu rusyn.sk.

výtvarné umění v ukrajinské oblasti východního Slovenska, ačkoliv žádná ukrajinská etnická oblast na východním Slovensku není. Podrobnosti na internetovém serveru rusyn.sk.

* Svaz Rusínů – Ukrajinců zorganizoval už **40. ročník písňového festivalu Makovická struna**. Jde o jednu z 240 akcí, kterou svaz za 58 let své existence připravil. Cílem festivalu je popularizovat a zachovat bohatství lidové písně Rusínů a Ukrajinců na Slovensku a také objevovat nové talenty.

* Na jaře se můžete do Svidníku vypravit na dva další festivaly. Červnovým **59. Slavnostem kultury Rusínů – Ukrajinců Slovenska** bude předcházet nový květnový **Festival kultury Rusínů Slovenska**. Nový festival organizují spolu okresní organizací Rusínské obrody na Slovensku také Poddukelské osvětové středisko ve Svidníku a město Svidník. Akce je mimo jiné i reakcí na rostoucí počet obyvatel hlásících se k rusínské národnosti ve Svidníku.

* Galerie Andrej Smolák ve Snině připravila **expozici prací íránského uměleckého fotografa Hessamaa a obrazů malíře Andreje Smoláka**. Poslední únorový den mohli dokonce návštěvníci galerie v rámci autorského večera s oběma umělci pobesedovat. Debatu vedl moderátor PhDr. Emil Semanco, starosta Umělecké besedy slovenské.

Finanční vyrovnání za nemovitosti na Podkarpatské Rusi

Proces domáhání se práv, která zaručuje mezistátní smlouva mezi bývalou ČSR a SSSR – tedy odškodnění za majetky zanechané na tomto území –, měl a stále má několik různých dlouhých fází. Po soustředění všech cca 6.700 přihlášek v březnu 1947 se očekávalo, že věci se budou řešit podle této mezistátní smlouvy a zákona č. 186/1946 Sb velmi rychle.

Po tzv. vítězném únoru 1948 ale nastalo rozčarování. Tehdejšímu vedení státu bylo jedno, že termín je stanoven na konec roku 1948, a otázku odškodnění odsunulo hluboko do pozadí tehdejších styků s SSSR.

Teprve v r. 1957 nový sovětský velvyslanec zjistil tento nedodělek a výsledkem po mnoha „slevách“ ze strany ČSR bylo vyplacení 97,5 mil. rublů za současného odpočtu 11,5 mil. rublů – v tehdejší měně šlo o cca 920 mil. Kč.

Bohužel těchto peněz se tí, kdož o majetek přišli, nedočkali – vyplaceno bylo podle tehdy platné diskriminační vyhlášky Min. financí č. 159/1959 Ú.l. cca 9.000.000 Kč.

Teprve po převratu r. 1989 se usilovnou prací občanského sdružení Podkarpatská Rus – náhrada majetkové újmy, za pomoci ombudsmána a některých poslanců podařilo prosadit zákon č. 212/2009 Sb, který ale pomohl pouze cca 30% žadatelů o finanční vyrovnání. Další prací mezi politiky se podařilo získat Senát, který se zasadil o odstranění nejhorší podmínky v zák. č. 212/2009 Sb., která většinou žadatelů bránila ve vyplacení finanční náhrady. Jednalo se o rozšíření časového limitu, ve kterém oprávněné osoby opustily území Podkarpatské Rusi. To vyřešila novela – zákon č. 121/2012 Sb.

V současnosti probíhá na Ministerstvu vnitra ČR vyřizování posledních nevyřízených žádostí, resp. vyřizování těch zamítnutých žádostí, které provádí rozkladová komise ministerstva před konečným rozhodnutím ministra vnitra.

Jako předseda obč. sdružení jsem s ministerstvem vnitra ve stálém styku přes značné množství případů, kde žadatele ve správním řízení zastupuji.

Protože často dostávám otázky, jak finanční vyrovnání pokračuje, poslal jsem na ministerstvo vnitra dotaz o stavu řízení. Z odpovědi vybírám následující informace.

Vlastní proces vyřizování případů byl rozdělen na dva samostatné úseky.

Nejdříve správní orgán postupoval pouze podle zákona č. 212/2009 Sb.

Podle něj většinou prošly případy, kdy původní majitelé nebyli státní zaměstnanci, nebo zemědělci – legionáři. U těchto případů byl problém v nesmyslně nastaveném časovém úseku opuštění Podk. Rusi. Tuto věc ale novela – zák. č. 121/2012 Sb. napravila, takže MV dokončuje věci, které byly staženy od soudu, kde musely být zažalovány, když podle původního zákona nepošly.

Následující informace jsou čerpány ze zpráv min. vnitra a doplněny o pohled na oba oddělené celky.

Po pravdě řečeno, bylo by velkým optimismem se domnívat, že všechny přihlášky o odškodnění z r. 1947 by mohly být vyřízeny – mnohým chyběly doklady o bývalém majetku, týkaly se i právnických osob a pod. Teprve v letech 1960-1963 bylo „odškodněno“ cca 1.700 žadatelů průměrnou částkou 9.000 Kč.

Od platnosti zákona č. 212/2009 Sb. v časovém úseku od 1. 10. 2009 až 31. 12. 2012 požádalo o finanční vyrovnání celkem 886 žadatelů. To je méně než 15% žadatelů z r. 1947. Ministerstvo vnitra za tuto dobu rozhodlo o žá-

zorňují, že lhůta pro podání přihlášky na min. vnitra končí 31. 12. 2013.

Přehled o případech finančního vyrovnání dává bohužel špatné vysvědčení státu – a to od počátku řízení, až do dnešního času – zkrátka nebylo a není příliš vůle případ řádně vyřešit. Další novelu zákona nelze od poslanců ani senátorů čekat – tam chybí politická vůle. Od toho jsou ale soudy, jak jsem již napsal.

Mám-li celkově shrnout otázku finančního vyrovnání za nemovitosti zanechané na Podkarpatské Rusi, musím bohužel zkonstatovat:

Kresba Vladimír Renčín

TAK JSTE SE KONEČNĚ DOČKALI

dostech 767 žadatelů. Z toho bylo za oprávněné osoby označeno pouze 380 z nich.

Ze zamítnutého zbytku 263 žadatelů byly po vydání novely zákona, která rozšířila termíny opuštění území PR, některé případy řešeny znovu.

Z procesních důvodů byla ukončena řízení 124 žadatelů.

Ke konci ledna 2012 evidovalo MV celkem 95 prvostupňově nevyřízených žádostí. Na základě kladné vyřízení žádostí MV vyplatilo 207.604.304 Kč jako finanční vyrovnání.

V současnosti je u soudů podáno celkem 48 žalob – většina se týká žadatelů, které sleduji, a kde jsme byli nuceni žaloby podat.

V těchto případech máme na věc jiný názor než úředníci MV. Věřím, že budeme úspěšní. Žaloby většinou vznikají na základě odlišného způsobu výkladu některých ustanovení zákona správním orgánem a zástupců žadatelů. To je ale běžné. Problémem je však vysoký věk žadatelů. Hodně z těchto žalob se bohužel týká případů legionářů – zemědělců. Od soudů očekáváme i jiný přístup v otázce tzv. vnuků – tedy žadatelů, kteří měli tu smůlu, že jim prarodiče i rodiče zemřeli do vydání zákona, resp. do vyplacení vyrovnání.

Čekáme, až některý z případů dospěje k Ústavnímu soudu, který jedině může rozhodnout. ÚS bude muset říci, zda platí Ústava či Občanský zákoník, nebo zákon č. 212/2009 Sb. Věřím, že tímto způsobem se tuto největší zbývající nespravedlnost podaří vyřešit. Upo-

Naši rodiče za svůj tamní pobyt vývojem situace pouze ztraceli:

- za movitý majetek nedostali nic (není předmětem smlouvy s SSSR).
- před vyplacením zmíněných 920 mil. Kč od SSSR neuhájila ČR celou hodnotu majetku,
- po vyplacení částky 920 mil. Kč od SSSR, dostali poškození pouze cca 9 mil. Kč,
- s přihlédnutím k již vyplacenému dosáhne celkový náklad na finanční odškodnění podle zákona č. 212/2009 Sb max. 250.000.000 Kč, takže ten, kdo má, resp. měl z věci největší prospěch, je Česká republika, která svým přístupem své občany okradla.

Popsanou problematiku odškodnění bohužel nejlépe vystihuje přiložený kreslený vtip karikaturisty Vladimíra Renčina – kde mezi hroby řečník říká: Tak jste se konečně dočkali.

Pan Renčín nás pochopil a dal k užitém své kresby souhlas.

Soudím, že nebyť občanského sdružení, vše by upadlo v zapomnění.

Ale věřím, že ty alespoň částečně uspokojeně hřeje vědomí, že jejich rodiče nebyli na Podkarpatské Rusi úplně nadarmo.

ING. JOSEF HAVEL

*předseda obč. sdružení Podkarpatská Rus
– náhrada majetkové újmy*

Jan Hrbek, vládní komisař Užhorodu

Na Jana Hrbka, vládního komisaře Užhorodu, historie téměř zapomněla. Přitom si to věru nezaslouží. Narodil 9. dubna 1879 v Kozmicích u Tábora, po maturitě na gymnáziu v Táboře nenašel v Čechách vhodné zaměstnání, proto přijal nabídku Bosensko-Hercegovinské správy v Sarajevu k nástupu do finančního oddělení. Před první světovou válkou zaujímal již důležité postavení účetního revidenta.

Během tohoto období zvládl vedle obligátní němčiny i maďarský a srbochorvatský jazyk. Po návratu z války byl v roce 1918 přijat zpět do jugoslávských služeb. Třebaže měl funkčně i finančně velmi dobré postavení, toužil po návratu do Československa. Nejprve se čs. úřady zdráhaly uznat jeho kvalifikaci, a když ji konečně uznaly, byla odpovídající místa v českých zemích již obsazena. Po dlouhých jednáních mu nakonec ministerstvo zemědělství nabídlo funkci vrchního účetního rady na ředitelství Státních lesů v Užhorodě, s nástupem od 8. července 1922.

První kroky

Pod ředitelství Státních lesů v Užhorodě patřily lesní správy Užhorod, Radvanka, Kamenica, Turja Remete, Poroškov, Dubrinič, Černoholova, Ljuta, Kostrina, Štiavna, a Zahař. Brzy po nástupu na ředitelství byl J. Hrbek pověřen užhorodským županem J. Zseltevayem, aby jako účetní odborník ve funkci náměstka předsedy správního výboru Užhorodu provedl revizi a nápravu neuspořádaného finančního hospodářství města. Tohoto úkolu se chopil natolik úspěšně, že když J. Zseltevay rozpustil pro nepořádky zastupitelský sbor města, byl Hrbek jmenován vládním komisařem města Užhorodu.

Jako vládní komisař s plnou pravomocí neměl jednoduchou pozici. Město bylo v dezolátním stavu, protože po celou první válku bylo vojenským etapovým městem, což všechna veřejná zařízení téměř zpusťovalo. V roce 1919 probíhala Užhorodem fronta mezi československými a maďarskými rudými vojsky. Správa města byla v anarchii, co se dalo rozkrást, se rozkradlo a násilí nebylo výjimkou. Daně a obecní dávky se nevybíraly, městu hrozila hospodářská katastrofa. Zato váleční a pováleční kefasové a šmelináři notně zbohatli.

Prvním krokem bylo vyčištění místní správy od živlů nepřátelských republiky a stabilizace správního aparátu. Přitom byla dána příležitost především mladé rusínské inteligenci. Druhým krokem pak se stala obnova finančního hospodářství zjišťováním a vymáháním dávek. To se v krátké době podařilo.

Základní otázkou bylo zaměření dalšího rozvoje města. Vládní komisař se rozhodl pro radikální řešení – do pěti let vybudovat ze zapadlého, provinčního městečka s 14.000 obyvateli, důstojnou metropoli Podkarpatské Rusi, ve které by se soustředil kulturní, politický, administrativní a ekonomický život země.

Návrhů na přebudování Užhorodu bylo již v minulosti mnoho, vždy však chyběla osoba, která by na sebe převzala plnou zodpovědnost a také věcné a finanční zabezpečení. Základním předpokladem bylo vypracování strategické představy rozvoje Užhorodu. Nejdůležitější úkoly: regulace řeky Uh a výstavba nového mostu, získání stavebních pozemků pro výstavbu, vybudování administrativních budov a bytových domů, výstavba a úpravy veřejně prospěšných zařízení, vodovodní a kanalizační sítě, jatek a nového tržiště, zajištění elektrické energie, zlepšení dostupnosti Užhorodu, podpora soukromého podnikání a převedení centrální administrativy do Užhorodu.

Na prosazování této strategie věnoval J. Hrbek veškeré své úsilí. Díky viceguvernérovi Podkar-

patské Rusi A. Rozsypalovi, ministerstvu zemědělství (pod které spadaly Státní lesy), poslanci J. Nečasovi i díky osobním známostem vládního komisaře se podařilo zajistit vládní dotace. Další finanční prostředky (celkem 9,25 mil. Kč) byly získány z výhodných půjček se splatností třicet let. Mimo to byly každoročně ve státním rozpočtu značné částky na výstavbu státních budov. Takže veškeré práce se mohly plně rozvinout.

Vytýčená strategie byla postupně naplňována konkrétními projekty a urychleně realizována. Již první výsledky však ukázaly, že má nejen věcné a ekonomické, ale i sociální a politické důsledky. Stabilizace poměrů se nelíbila těm strukturám, které začaly ztrácet svou dosavadní mocenskou a ekonomickou pozici, tedy především komunistické straně, Sjednocené maďarské straně i některým autonomistickým seskupením.

Útoky a problémy

První úder proti nové strategii rozvoje pocházel v roce 1926 právě z těchto kruhů a striktně požadoval odstranění J. Hrbka z funkce vládního komisaře. Napsali: „My, živnostníci, obchodníci a majitelé domů města Užhorodu protestujeme proti násilnému vedení našich obecních záležitostí a žádáme, aby byla nám vrácena naše samospráva. Vládní komisař Hrbek nezná naše bolesti. On rozumí stavění jatek, čímž nás strašně zadlužuje, ale neumí, anebo nechce znát naši hospodářskou katastrofu.“

Proti tomu se postavily strany vládní koalice, především Českoslovenští socialisté, Národní demokraté, Sociální demokraté i Vološinova Christijansko-narodnaja partija, a to „šalamounským“ způsobem. Na jedné straně proklamovaly svou programovou demokratičnost a bezvýhradnou podporu místních samospráv, na druhé straně ale konstatovaly, že činnost dosavadního vládního komisaře je pro Užhorod velmi prospěšná a omezování jeho pravomocí nebo jeho odvolání uprostřed nedokončených prací by mohlo vést k velkým škodám. Zvláště se zachovala Republikánská strana, jejímž členem J. Hrbek byl: odmítla se závazně vyjádřit. Rozhodujícím jazyčkem na váze se stala Židovská hospodářská strana, která Hrbka podpořila.

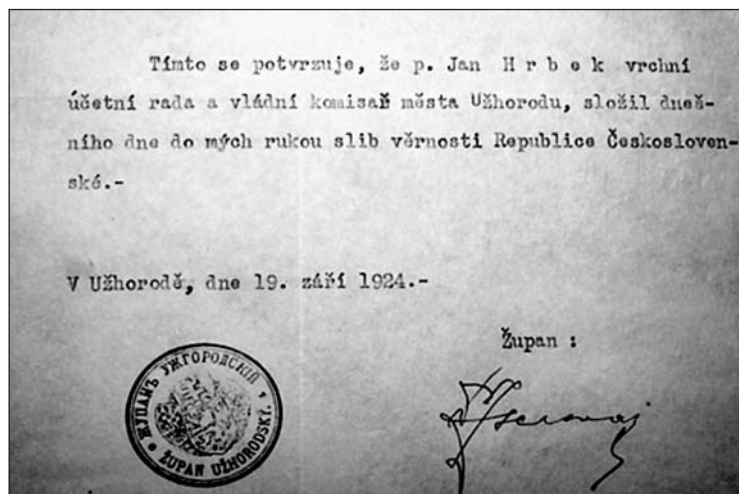
Druhý úder proti nové strategii rozvoje Užhorodu vzešel od samotné vlády, a to vládním nařízením č. 84/1926 Sb. z 1. července 1926, které s platností od 1. 1. 1927 zásadním způsobem změnilo správní organizaci na Podkarpatské Rusi.

Správní území bylo pak rozděleno na tři župy – Užhorodskou, Mukačevskou a Velko-Sevljušskou, které do značné míry navazovaly na bývalé župy uherské. V čele každé župy stál župan jako správce župního úřadu s plnými pravomocemi.

Spor o hlavní město

Tímto vládním nařízením byly tři župy sloučeny do župy jedné, a to se sídlem župního úřadu v Mukačevě. Na základě toho si Mukačev začalo nárokovat postavení hlavního města Podkarpatské Rusi

Tato skutečnost se výrazně dotkla Užhorodu. Byly mu kráceny některé dotace, rozpočet vládního komisiariátu byl výrazně omezen a vládnímu

Faximile služební přísahy

komisaři J. Hrbkovi osobně byl snížen reprezen-
tační příspěvek. K odstranění konkurence začalo
Mukačevo dokonce připravovat vyčlenění Užho-
rodu z mukačevské župy do župy košické.

O uznání Užhorodu jako hlavního města Pod-
karpatské Rusi začal vládní komisař J. Hrbek
bojovat všemi dostupnými prostředky. Pozval
např. v květnu na reprezentativní návštěvu Už-
horodu předsedu svazu měst a obcí, primátora
hlavního města Prahy JUDr. K. Baxu. Zaintere-
soval i významné novináře a poslance (včetně
předsedy klubu poslanců Republikánské
strany F. Udržala). Nešlo přitom o úplatky, ale
většinou o možnost těchto osobností seznámit
se s Užhorodem a problematikou na místě. Za
Užhorod jako hlavní město se dokonce postavili
i komunističtí poslanci, kteří jinak vládního
komisaře nesnášeli.

Tato opatření i návštěvy přinesly své ovoce.
Zákonem č. 125/1927 Sb. ze 14. července
1927 se Podkarpatská Rus stala jednou ze zemí
Československé republiky v čele se zemským
prezidentem a hlavním městem Užhorodem.
Zemským presidentem byl s platností od roku
1928 jmenován A. Rozsypal. Užhorod se stal
sídlem všech významných centrálních institucí.

Politika, politika...

Zdalo se, že je dobojováno, ale nebylo. Třetí,
nejhorší úder přišel roku 1927 z vlastních řad,
z Republikánské strany. Blížil se termín všeo-
becných komunálních voleb a Republikánská
strana byla postavena před otázkou, zda na sta-
roštu města kandidovat dosavadního úspěšného
vládního komisaře J. Hrbka, bohužel Čecha,
s tím, že výstavba Užhorodu bude dále pokračo-
vat, nebo ambiciózního Rusína K. Hrabara s tím,
že výstavba Užhorodu bude možná ohrožena.

Zvolila kompromis. K. Hrabar byl vládními
stranami nominován na starostu a J. Hrbek na
místo prvního náměstka. K. Hrabar se písemně
svým čestným slovem zavázal, že se do 25.
prosince 1927 vzdá funkce starosty hlavního
města Užhorodu. Vládní strany se pak dohodly,
že město nadále povede J. Hrbek.

Jenže K. Hrabarovi se po volbách reprezen-
tativní starostování velmi zalíbilo a když viděl,
že výstavba Užhorodu nadále pokračuje, odmítl
z funkce odstoupit. Proto 29. března 1928 J. Hr-
bek podal demisi na funkci 1. náměstka a vrátil
se jako důchodní inspektor na Státní lesy.

Výstavba Užhorodu se začala zpomalovat.
Tak například rozestavěný Poštovní úřad a Ma-
sarykova škola byly dokončeny až v roce 1932,
Zemský úřad v roce 1936 a Masarykův most
dokonce až v roce 1937. Určitý díl na tom jistě
měla i nastupující krize, ta ale vrcholila až v po-
lovině třicátých let, přičemž viditelně zpomalení
vlivem narušení dodavatelsko-odběratelských
vztahů nastalo již na přelomu desetiletí.

Společenské aktivity

Během svého působení v Užhorodě se J. Hrbek
aktivně účastnil i společenského života. Jako
starosta užhorodského Sokola a úřadující ná-
městek sokolské župy Podkarpatoruské prakti-
cky organizoval a zajišťoval jeho činnost.

Pořádal zájezdy do jiných měst včetně Prahy,
zřizoval sokolská cvičiště, nechal vystavět prázdninový
tábor pro děti, zakoupil pozemek a budo-
vy pro výstavbu sokolovny v Užhorodě, pomoci

Návštěva
primátora
Baxy
v Užhorodě
v květnu 1927

Sokol Užhorod
1929 – Výbor

vzorových hromadných cvičení propagoval Sokol
v podkarpatoruských městech, atd.

Osobně podporoval nebo se aktivně zúčastnil
činnosti dalších společenských organizací, např.
byl předsedou Ústřední matice školské, Muse-
ální společnosti, aktivně se účastnil činnosti ve
Spolku výtvarných umělců, Svazu důstojníků,
Československém červeném kříži, Klubu čes-
koslovenských turistů atd.. Nejen organizačně,
ale i zajišťováním financí. V těchto organizačních
prosazoval československý charakter, tj. otevře-
nost pro všechny národnostní a náboženské sku-
piny, i když se mu to z počátku příliš nedařilo.

Všechny činnosti, včetně členství ve výboru
představenstva městské spořitelny na Král.
Vinohradech, odbočky v Mukačevu, vykonával
bezplatně, neboť jako státní úředník byl dle
služební přísahy povinen „ve všem svém jednání
jen prospěchu státu a zájmu služby dbáti“. Tro-
chu rozdíl proti dnešku, že...

Protože byl amatérským malířem, velmi
rychle navázal kontakt s tehdejší užhorodskou
výtvarnou avantgardou, zejména s malíři Erdélyim
a Bokšajem. Kde to bylo jen trochu možné,
prosazoval, aby podkarpatský umělci dostávali
zakázky na výzdobu veřejných prostranství a bu-
dov. Tak vznikly například i pomníky E. Fencika

a T. G. Masaryka, výzdoba vládních budov so-
chami a obrazy, atd.

V roce 1930 byl J. Hrbek na vlastní žádost
přeložen z Užhorodu na ředitelství Státních lesů
v Brandýse nad Labem a v roce 1935 na ředi-
telství Státních lesů do Třeboně. Tam byl v roce
1938 zvolen starostou. Avšak již 2. prosince
1938 zemřel.

Tečkou za jeho užhorodským působením se
stalo v roce 1938 udělení stříbrné medaile ke
stoletému výročí uznání Užhorodu jako města se
samosprávným magistrátem.

Po odchodu J. Hrbka z Užhorodu vyvinuli
komunisté, maďarští a autonomisté obrovskou
snahu, aby se na něj jakožto na „kolonizátora“
co nejrychleji zapomnělo. A jak dokazuje his-
torie, podařilo se jim to více než dokonale. Ač-
koliv o jeho činnosti neustále referovala média,
ačkoliv sám napsal řadu článků a dokonce i dvě
samostatné publikace „Vývoj Užhorodu v minu-
losti a přítomnosti“ a „Nové městské jatky v Už-
horodě“, není v současné době o jeho činnosti
v literatuře o Podkarpatské Rusi zmínka.

Jen po roce 1945 si komunisté podle svého
zvyku velmi rychle na zbývající členy rodiny
J. Hrbka vzpomněli... Se všemi důsledky.

ANTONÍN HRBEK

Svědectví britského novináře o událostech na Podkarpatsku v tragickém roce 1939

(Dokončení stati Ivana Popa z č. 4/2012)

Ukrajínští historici považují za přelomové období v dějinách Podkarpatska válku 1914–1918. Podle jejich slov bojovali haličtí Ukrajinci spolu s podkarpatskými Rusíny v rakouské armádě a vychovávali je v ukrajinském duchu. Je to další nesmysl. Armádní jednotky v Rakousko-Uhersku se formovaly na územním principu, a k tomu ještě ve dvou státních útvech, proto branci z Haliče sloužili v rakouské armádě, a ti z Podkarpatska v uherské, takže podkarpatský Rusín nemohl být vychováván haličskými „narodovci“. To by byl i osud mého dědečka, mobilizovaného do maďarského pluku v srpnu 1914 a zabitého ruskou kulkou právě na haličské frontě jako obránce pevnosti Przemysl.

Avšak vraťme se k textu knihy M. Winche. Zkušený novinář rychle pochopil politickou atmosféru v Chustu, profil jediné politické strany UNO (Ukrajinske nacionalne objednannja) a bojůvek „Karpatské Sič“. Stranu označil za autoritativní, „Karpatskou Sič“ za její ozbrojenou složku organizovanou podle vzoru německých SA. Fanatický charakter jejích členů podle slov Winche určovali emigranti z Haliče. „Oddíl sičovců u vládní budovy vypadal jako shluk banditů – špatně oblečených, špinavých, naverbovaných z nejnižších společenských vrstev“. Ukrajinofilské (nacionalistické – I.P.) hnutí v Karpatské Ukrajině podle slov Winche nemělo žádný konstruktivní politický program. „Bojovnost a vychloubačnost ukrajinských činitelů ničí snahu kohokoliv jednat s nimi seriózně.“ Winch také navštívil koncentrační tábor Dumen u Rachova a konstatoval, že jeho zřízení je důkazem fungování autoritativního systému v Karpatské Ukrajině podle německého vzoru. Proti takovému závěru rázně protestují ukrajínští historici.

M. Winch barvitě popsal atmosféru národní netolerance, kterou nastolili Ukrajinci v Karpatské Ukrajině. Ukrajinské struktury šířily podle jeho slov nenávist vůči představitelům

všech jiných národností, zvláště proti Čechům. V tom Winch zcela oprávněně spatřoval černý nevděk Ukrajinců. Z jedné strany ukrajínští emigranti uznávali, že čs. úřady pro ně vytvořily nejlepší možné podmínky, zajistily dobře placenou práci, financovaly celou řadu ukrajinských středních a vysokých škol. Jak uznával jeden z čelných představitelů ukrajinské emigrace V. Birčák, mnozí z nich nabývali značného majetku, „postavili honosné vily, jiní přikoupili k tomu i viničky!“ A teď M. Winch všude viděl heslo: „Pryč s Čechy – za jakoukoliv cenu!“ „Takové heslo,“ psal Winch, „se mi zdálo iracionální, dětinské. Pro svou existenci Karpatská Ukrajina potřebovala české peníze, dokonce i jako autonomní oblast. Bez české armády nebyla možná obrana proti snahám Maďarska a Polska dosáhnout společných hranic. Ukrajinci mluvili v narážkách, že mají „jiné přátele“ – samozřejmě měli to být Němci. Avšak z jejich strany nebylo vidět ani finanční, ani jakoukoliv jinou pomoc. Říct to však nahlas znamenalo dostat se do nepříjemné situace. Nezbyvalo nám nic jiného, jen poslouchat...“

M. Winch zaznamenal také šíření antisemitismu v regionu, což vehementně popírají ukrajínští komentátoři textu. Původci agresivní formy antisemitismu a pogromů byli emigranti z Haliče. Hororovou scénu viděl Winch v Jasíně: „Skupina huculských výrostků se vrhla na židovské učně řemeslnické školy, bila je holemi, hrozila jim, že je podřeze a tím je donutila jít sádlo, což je pro věřící Židy nepřijatelné. To bylo skutečné peklo. Jakmile se vypořádali s židovskými chlapy, rozpálení výrostci se vrhli na učitele – Čecha a tloukli ho ze všech stran.“ Vládní komisaři ukládali židovským komunitám placení různých „příspěvků“, které občas dosahovaly horentních sum.

12. února 1939 se konaly volby do místního parlamentu, „sojmu“. „Volby ani zdaleka nebyly svobodné,“ psal Winch. „Tato akce neměla žádný smysl. Volič měl možnost volit vládu, nebo ji nevolit, protože existovala pouze jedna strana,

jeden vládní hlasovací lístek.“ Volby hodnotil Winch jako komickou hudební komedii.

Krátké dějiny Karpatské Ukrajiny spěly ke svému konci. „Chust několik dní před příchodem Maďaru,“ – psal Winch, – vypadal jako blázinec, ze kterého pustili pacienti na svobodu. Vzduch zaplnily všelijaké, ničím nepodložené zprávy a zprávičky. Každý viděl v druhém potenciálního nepřítele. Město bylo odříznuto od světa, telegrafní spojení se zahraničím bylo zakázáno, nefungovalo ani vnitřní telefonní spojení...“ Kulminovala protičeská kampaň, oficiální noviny Nova svoboda otevřeně zvaly do zbraně. M. Winch se ocitl v centru bojů mezi čs. vojskem a pučisty-sičovci v noci na 14. března. Puč sičovců neměl smysl, Slovensko pod tlakem Hitlera vyhlásilo nezávislost, Karpatská Ukrajina se ocitla ve vzduchoprázdnu. „Kolem půl sedmé večer jsme přišli k vládní budově, abychom uslyšeli vyhlášení nezávislosti Karpatské Ukrajiny. Hustě sněžilo. Na náměstí se shromáždilo kolem 700 osob. Bylo to nejpodivnější vyhlášení nezávislosti v dějinách. Předseda vlády Vološin z balkonu vyhlásil nezávislost Karpatské Ukrajiny, avšak z řád diváků nezazněla žádná píseň, žádné vlastenecké heslo na počest nové republiky. Lidé ponuře opouštěli náměstí... Poslední 24 hodin jsme prožili ve třech různých státech: Probudili jsme se v Československé republice, do večera byla Karpatská Ukrajina svobodnou zemí a následujícího dne přišli maďarští vojáci.“

Text knihy končí Michael Winch cynickým prohlášením jednoho z vůdců Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) s nímž se setkal v Bratislavě: „Karpatská Ukrajina pro nás neznamena nikdy nic. Byla prostě jen prostředkem k dosažení cíle. Naším cílem byla a je jenom idea Velké Ukrajiny“.

IVAN POP

(Do příštího čísla připravujeme stat Ivana Popa *Polsko a Podkarpatská Rus v době československé krize 1938-1939.*)

O menšinách

V každém státě jsou národnostní ostrůvky, které buď průběhem generací splynou s většinovým národem, nebo po staletí zůstávají věrny svému původu jazykem i svými zvyky. V Brně máme několik takových etnik a je dobře, že k nim magistrát zaujímá přívítivý postoj. Bylo tomu i v loňském roce, kdy jsme shlédli v divadle Reduta vystoupení se zpěvy i tanci místních menšinových skupin. Toto tradiční každoroční defilé rozmanitého folkloru s pestrými kroji bylo provázeno bouřlivým potleskem a já jsem si s potěšením uvědomil, že duch minorit u nás nezaniká s dnešními mládeži. S úsluvím – konec korunuje dílo – jako by nastalo vyvrcholení tohoto příkladného tradičního setkání, jež se konalo pod heslem Žijeme v jednom městě – kdy se všichni nahnou do největšího sálu

v radostném očekávání skvělých pochoutek. Ty připravily jednotlivé menšinové skupiny se sympatickým záměrem pochlubit se, jaké dobroty je jejich původní vlast schopna vytvořit. S nadsázkou se dá říct, že někteří z nás se na tyto bachchanálie po celý rok potají těší. Jsou i takoví, kteří opouštějí tuto bezplatnou hostinu s posmutnělou tváří, že nestihli všechny tyto lahůdky prověřit. V Praze nic podobného nepořádají – je to jen otázka vhodného sálu?

Činnost těchto národnostních skupin lze zaznamenat v každém větším městě a jsou i větší národnostní oblasti – jako např. Lužičtí Srbové –, kde lze jen chválit příslušné úřady za podporu těchto lidí, protože se nakonec jedná o reciproční vztahy. Jsou to takové neformální gentlemanské styky a našince těší, zavítá-li do

vzdálené ciziny, že jsou tu naši krajané spokojeni. Naše Společnost přátel Podkarpatské Rusi stojí teď vlastně na základech členů, kteří pocházejí z rodičů usídlených po druhé světové válce na Pod. Rusi. Jejich potomci si oblíbili tuto zemi, kdysi součást naší republiky, a rádi o ní šíří slávu.

Nemalou zásluhu na tom, aby pouta mezi našimi zeměmi nebyla přervána, má časopis Podkarpatská Rus. Tento čtvrtletník vychází již přes úctyhodných dvacet let a udržuje si vysokou úroveň – pohotově o Podkarpátí informuje a neztrácí na čtivosti. Lze si jen přát, aby zvýšeným počtem jeho čtenářů rozrostlo se i množství návštěvníků naší spanilé Podkarpatské Rusi.

JAN ROMAN

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духовный

Еміл Кубек – священник і русинський писатель (Закінчення)

Одход до Америки

В літі року 1904 одходить до Америки.

Безробітність і недобра соціально-економічна ситуація на переломі 19. і 20. стороча, была причиною еміграції многих людей, котры походили з найостатніших частей тогданішого Ракуско-Угорска. Поміч і рішіння своїх екзистенчньх проблемів глядали люде найвецей в США і Канаді. Там ся згруповали найчастіше коло храмів. Вытворювали собі церьковны общества, основали вшелякы сполкы, свої школы, новинкы, часописы. Їх активіта была в многим звязана праві з духовнымы пастырями. З якої причіны емігрували священники ся не дасть точно повіти. Но в каждім припаді праві они мали велику заслугу на формації обществ в еміграції а помогли тому, жебы ся утримали культурно-сплоченскы традиції країв з котрых вышли.

Но можне є і то, же Еміл Кубек одышов зато, жебы міг себе і свою родину ліше забезпечити по матріяльнім сторінці, і жебы міг у векші мірі реалізувати свої літературны амбіції. Покры до свого одходу публікував лем в часописах, по одході до США выходжають і ёго книжны публікації.

В Америці справовав грекокатолицьку парохію в штаті Пенсільванія.

І ту продовжовав свою культурно-освітову роботу. Про школу у Снакові передплачовав часопис *Неділя*. Тот тыжденник про народности в Угорску выходив в Будапешті і выдавало го Міністерство народного господарства під тлаком народно-ослободжуючых активіт. Далше, писав до редакції новинек і часописів, найчастіше то было *Руское слово*, *Сокол*, як і *Американський руський вестник*, котрого редактором був Павел Жаткович. Статі Еміла Кубека ся дотуляли

релігійозного, народного і культурного живота америцькых країн.

Подля выповіді родини, ведно зо своїм сыном Антоном, тыж священником, котрый був і барз добрым малярём (перокресбами ілюстровав ёго роман *Марко Шолрис*), малювали образы і писали іконостасы.

Сден час був в позиції директора *Америцько-руськой рады*, директором *Товаришества Соединение* і Членом священнического wyboru в Гарісбургу (Пенсільванія).

Еміл Кубек був священником на парохії до 1936 року. До пензії одышов про хвороту – раковину жалудка.

Умер 17. юла 1940 в Маганой Сіті, де є і похоронений на Сапта Марі Семетері, № 1.

На ёго місці служыв нескорше ёго сын Антон Кубек.

Спрацовала А. Блюхова

Мілан Руфус: зо збірок: „Приповідкы“, „Студник“, „Час несмілых опросів“

ПСАЛМЫ I.

З глубины клічу ку Тобі...

Так кричіть до горы
боль, сіє слзы златы.

Такый друг покору
познають уж лем святы.

А така покора
на людске сердце сяде,

лем кідь є сердце высоко,
або кідь на дно паде.

Ода на радість

То было, Боже, біды.
То было, Боже, радости.

Як кідь огнём вырзують
раны,
клин клином.
Співом старости

То была мудрость.
Бо на цінтирох
- гей.
То лем в пустыні
трава не хоче рости.

Кентаврї

Тот Твій крест...
Пришов к нам уж з крестом по погробі?
Што мать быти ведно, забыло на Тя?

Затверднуты сердцём,
дику, хербетом к собі
жысеме, Господи, як звїрята.

Молиме ся Ті, устами оспівуеме...
Но лем мало з того дотримуеме.

Прошто?
Сьме сотворїня, ці лем звїрята?
Яку нам дали подобу
Сотворителёвы длата?

Што сьме досправды мы –
ці чудо того світа?
Марный сон сотворїнь
обутый у копытах.

Kresba Fedor Vico

МОЛИТВОЧКЫ

Рана молитва

Є літне рано.
Щебетливо
дякують пташкы
за свій жывот.

За сонечко
і за дар струму.
І знають і не знають,
Кому.

Пісня з них кыпить,
выгїкаты.
Як приповідці
з горнчіка.

Є літне рано.
Пташачій дзвін
звонить нам на день.

А я з ним
молитвов звоню,
пробую.
І за раночко
дякую.

Діти і молитвочка

Мы, котры іщі маме очі,
так, як дві Божы студничкы
де радість ходить в день і в ночі
на жыву воду про сничкы.

Мы, котры іщі маме личка,
як тота трава за рана –
мы знаме, што є молитвочка.
Дав нам ю Бог уж оддавна.

Як чїстый просить, двараз просить,
Кідь гварить к твоім небесам
молитвочка – каплятку росы
на ёго устах трясє ся.

А сам Бог, котрый сїяв і косить
а неконечно мудрый є,
собі в чїстенькым каплятку росы
выстаты очі омыє.

Зо словеньского языка переложыла:
Алена Блюхова

„Prislípské hříbky“ – rodinná tradice

Na naši prosbu o recepty podkarpatských jídel (připravujeme rusínskou kuchařku) poslala svůj příspěvek také rodina Capljukova. Jejich lákavý recept „prislípských gríbů“ si přečtete v knížce, milý dopis a snímek z rodinného archivu, jimiž pisatelé svou zásilku doprovodili, uveřejňujeme nyní.

Zasíláme recept, jak ho připravoval náš tatínek, Dimitrij Capljuk, voják Svobodovy armády, narozen 12. 10. 1923 v Prislípu, Mezhorskij rajon. Tatínek zemřel v září 2002. Tradici udržujeme a pokračuje v ní už třetí generace. Hříbková pochoutka se podává jako tradiční jídlo pouze o Štědrém večeru. My si každoročně porcičku takto připravených hříbových hlaviček přidáváme k českému bramborovému salátu a takto propojujeme naši vlast s domovinou našeho tatínka. Se zájmem si čteme časopis Podkarpatská Rus. Podkarpatskou Rus navštěvujeme od roku 1955, v posledních letech každoročně. Je to kraj našeho srdce, kam si jezdíme dobýt životní baterie. Přejeme všem v redakci hodně radosti ze záslužné činnosti, pohodu v osobním životě a hlavně pevné zdraví.

**Mgr. Ivanka Nováková, Capljuková,
Mgr. Jirí Capljuk
s maminkou Josefou Capljukovou**

Mapy a jízdní řády v okolí Koločavy

Obracím se na vás s několika otázkami a prosbami. Jsem turistka z východních Čech, která v r. 2011 se zájezdem navštívila Podkarpatskou Rus. Moc se mi tam zalíbilo, jsem obdivovatelka jejích přírodních i kulturních krás, a z historického hlediska mne moc mrzí, že toto území už nemůže být součástí ČSR. Letos v létě bych si moc ráda s malou skupinkou 4 až 6 lidí zajistila asi týdenní pobyt v Koločavě s noclehem v penzionu Četnická stanice. Adresu jsem našla na internetu. Jenže jsem už nedokázala najít dvě důležité věci: a) jízdní řád oblasti okolo Koločavy – kam, jaký druh dopravy tam funguje, průjezdy dalšími místy atd., b) turistické

mapu se značením cest (jako existují u nás v ČR). Pokud byste mi mohli poradit, byla bych moc vděčná.

Dagmar Brázdová, Červený Kostelec
vdagbras@seznam.cz

(Pozn. red.: S pisatelkou jsme v kontaktu, pokud byste však měli konkrétní užitečné zkušenosti, které by jí pomohly, prosíme, napište přímo jí)

Hledám stopy po předcích

Obracím se na vás s prosbou, zda mi můžete pomoci. Můj otec a děda se narodili na Podkarpatské Rusi (u města Rovno). Rád bych o svých předcích získal nějaké informace. Uvedu data, která znám: Můj otec se jmenoval Novotný Jaroslav, narozen 10. 9. 1936 v Mirotně okres Rovno, syn Josefa a Antonie rozené Gryndlerové. Moje babička Antonie se vrátila do Čech s otcem v květnu 1947. Děda Josef zemřel v roce 1937. To je vše co mám.

Zdeněk Novotný

tel. 605 / 876 546, novotny@arteso.cz

**Kontakt pro Bergerovy:
Mukačevo – Strabičovo**

Mám dotaz, pravděpodobně dost neobvyklý. Můj manžel se narodil v roce 1924 ve Strabičově na Podkarpatské Rusi. Jako jediný z rodiny přežil koncentrační tábor a později začal svůj nový život v Austrálii. V poslední době se zabývá myšlenkou, že by se rád podíval na Ukrajinu, zda tam žije ještě někdo z jeho dávných přátel. Můžete nám prosím poradit, jak nejlépe takový výlet zajistit? Vzhledem k jeho pokročilému věku bych vše ráda připravila co nejpečlivěji.

Bližší údaje: Můj manžel Ludvik Berger se narodil v roce 1924 ve Strabičově, několik kilometrů od Mukačeva. Byl nejstarším ze šesti dětí Josefa a Saly Bergerových. Jeho otec byl před sňatkem důstojníkem tehdejší rakousko-uherské armády. Základní školu navštěvoval ve Strabičově, později docházel do české střední školy v Mukačevu. Jména, která si dodnes pamatuje:

Ackermanovi - majitelé pily, mlýna a lisu na olej ve Strabičově; jejich děti chodily také do

české školy. Bergerovi (shoda jmen) – provozovali velkoprodej dřeva. Ladislav (Vladislav) Ryt s manželkou – učili v české škole ve Strabičově.

Začátkem roku 1944 byla celá rodina Bergerových spolu s ostatními židovskými rodinami poslána do koncentračních táborů Osvětim a dalších. Manžel jako jediný z rodiny přežil, byl poslán „jen“ na nucené práce.

Rád by navštívil Podkarpatskou Rus, zejména Mukačevo a Strabičovo.

Žijeme s manželem ve Španělsku, ale příležitostně navštěvujeme Prahu, možná by bylo pro mého manžela zajímavé zúčastnit se vašich setkání.

Budu velmi ráda za každý podnět.

Tatiana Berger

taniaberger@hotmail.com

Můj dědeček Vasil Valo

Rád bych se zúčastnil vaší besedy o bojích Rusínů na frontách druhé světové války. Jsem sice Rusín už jen z jedné čtvrtiny, ale jsem na to velmi hrdý.

Dědeček Vasil Valo (rozený Vaľo) pocházel z Podkarpatské Rusi, kde se v obci Zadné (okr. Iršava) narodil 24. 4. 1921. Po ukončení studia na gymnáziu v Chustu se rozhodl emigrovat z území okupovaného Maďarskem a v srpnu 1940 přešel do Sovětského svazu. Byl však zadržán pohraniční stráží a uvězněn ve Stryji. Následoval transport do Starobělska, odsouzení ke třem letům nucených prací a odeslání do tábora NKVD v Komské oblasti. V internačním táboře působil jako písař až do prosince 1942, kdy byl propuštěn a odeslán k formující se čs. vojenské jednotce. V průběhu vojenské služby získal celou řadu vyznamenání, mimo jiné Čs. válečný kříž, Čs. medaili Za chrabrost před nepřítelem, Čs. vojenskou medaili Za zásluhy I. stupně, Čs. vojenskou pamětní medaili, Zlatou hvězdu Čs. vojenského řádu atd.

Michal Valo

michal.valo@seznam.cz

P. S.: Někjaké informace o mém dědečkovi jsem umístil na této stránce: <http://www.zakarpati.cz/vasil-valo.php>.
M. V.

**Všem našim
členům
a čtenářům
přejeme
krásné jaro!**

Foto Markéta Pilátová